

Párisi levél.

Páris, 1895. nov.

(Louis Pasteur. A társadalmi kérdések tanulmányozására alakult protestans társulat congressusa Bordeauxban oct. 16, 17., 18-án. A liberálisok és orthodoxok békülése.)

Szerkesztő Ur!

Ugy hiszem természetesnek fogja találni, ha néhány szót írok folyóiratukba arról a lángszellemű emberről, kit sept. 28-án vesztett el Franciaország. Hogyha francziának született is, az egész emberiség magáénak tarthatja ama számtalan jótéteményért, melyeket tőle nyert. A temetése ünnepélyes volt, de joggal mondták, hogyha mindazok jelen lettek volna, a kiknek egészségét, vagy jóllétét visszaadta, Páris szűk lett volna befogadásukra. Nem akarok itt beszélni a tudósról, az ő munkájáról és felfedezéseiről, mert mindezek ismeretese a mivel világ egyik végétől a másikig. Csak az emberről akarok szólni, a sziv nagy jóságáról és gondolkodása emelkedettségéről.

Mily csodálatos élet, melyet az egyszerű tímár fia elért saját erején, kitartó munka által, hogy a természet legbensőbb titkait felfedje. Pasteur életének egyik legjellemzőbb vonása, a kötelesség teljesítése. Ugyszólva mindig rabszolgája volt a kötelesség teljesítésnek. Ezt mutatta meg mindvégig, rövid és ékesszóló végrendelete utolsó soráig.

Ime a végrendelet utolsó tétele: „Vajha gyermekeim sohase térnének el a kötelesség törvényétől és anyjuk iránt mindig azt a gyöngédséget tanusittanák, a melyet megérdemel!” A mellett a gyönyör mellett, melyet a tudomány nyújt, mennyire nyitva tartotta szivét e nagy tudós a házi tűzhely édes örömeinek. Ő alapjában jó volt; csaknem könnyekig meg volt indulva a szenvedő emberiség gyógyítására tett felfedezései eredményeit látva. Mindenféle kitüntetéssel és tisztelettel elhalmoztatott és mindig nagyon szerény maradt.

Felfedezéseiből pénzbeli jutalmat sohasem tartott meg magának. Nagyon szerény volt és alázatos. Mikor Dölle város márványtáblát helyezett születés házára, a leleplezésen ugyan megjelent, de szót emelt a tisztelet ellen, milyent, mondotta, csak a halottaknak kellene rendezni; nem kell, tette hozzá, az utókornak ítélete elé vágni. És mélyen megindulva beszédét így folytatta:

„Miután a megtisztelés külső fényességei ellen tiltakoztam, melyeket nem érdelek meg, engedjék meg kifejezmem, hogy nagyon meg vagyok hatva, lelkem mélyéig megindulva. Rokonszenvük e márványtáblán két nagy dolgot egyesít, melyek életemnek gyönyörűsége és szenvedélye voltak: a tudomány szeretetét és a szülői ház tisztelését. Oh atyám! és anyám! Oh eltűnt drága kedveseim, kik oly szerényen éltetek e kicsiny házban! Ti vagytok azok, a kiknek köszönök mindent! A lelkesedést, anyám, ki oly bátor voltái, te öntötted belém. Hogyha a tudomány nagyságát mindig a haza nagyságával társítottam, ezt azoknak az érzelmeknek köszönöm, melyeket te lebeltél belém. És te drága atyám, a kinek életed oly nehéz volt, mint durva mesterséged, te mutattad meg, hogy mit tehet a kitartó türelem. Neked köszönöm a szívósságot a mindennapi munkában... Magasra nézni, tanulni és mindig fönnebb igyekezni, erre te tanítottál meg... Legyetek kedves szülőim, áldva azért, hogy voltatok és engedjétek, hogy vigyem vissza rátok azt a tiszteletet, mely e háznak tétetett.“

Szerény és odaadó levén Pasteur, a békének is barátja volt. Mikor születése 70-ik évét ünnepelték, csodálóinak, barátainak és tanítványainak, kik őt üdvözölték, azt mondotta: „Teljesen hiszem, hogy a tudomány és béke diadalmaskodni fognak a tudatlanságon és a háborun; hogy a népek törekvése arra fog irányulni, hogy építsenek, nem pedig, hogy romboljanak; és hogy a jövő azoké lesz, a kik a szenvedő emberiségért a legtöbbet tesznek. Ifju emberek, ifju emberek bizzák magukat e biztos és hatalmas módszerekre, melyeknek még nem ismerjük, csak első titkait. És bármi legyen pályájuk, ne engedjék, hogy önöket a kárhuzatos és terméketlen skepticismus foglalja el... Kérdezzék meg magukat mindenek előtt: mit tettem tanulásomra? Azután pedig, a mint előhaladnak: mit tettem hazámért? Egész addig, a mikor az a boldog gondolat töltheti el, hogy némileg hozzájárultak az emberiség előhaladásához és jóllétéhez. De kedvezzen az élet törekvéseiknek többé vagy kevésbé, úgy kell törekedni, hogy a mikor az ember a nagy szél felé közeledik, joggal elmondhassa: „Megtettem, a mit tehettem.“

Ez annyira szerény és nemes ember, ki mindig másokra gondolt, másokért dolgozott, mindazokban, a kik őt ismerték, a legrokonszenvesebb, a leggyöngédebb és legállandóbb érzelmekeket keltette megérdemelt viszonzásul maga iránt. Családján kívül, melyet imádott, voltak barátai, a kiknek meleg érzése minden áldozatra kész volt. A nép is nagyon szerette és bizonyította mindennap szeretetét iránta.

De nemcsak odaadó tudós, becsületes és jó szív volt, hanem gondolkozó és bölcsész, s lényegesen spiritualista bölcsész. S e tekintetben rá csakugyan lehet alkalmazni Baconnek ama híres mondását: „kevés tudomány eltávolít Istentől, sok hozzávezet.“ E százév végén, mikor némely tudós és több ugynevezett „szabadgondolkozó“ azt állítja, hogy a tudomány és hit kibékíthetlenség, Pasteur, a tagadhatlan tudomány embere, fennen hirdette, kifejezte 'az Istenben és az emberiség jövőjében való mély hitét. Mikor a pozitivistá Littré helyébe a francia akadémia megválasztották, nem félt a pozitivismussal szembeszállni és az eszményben való fénylő hitét megmutatni, mi megtetszik a következő sorokból: „Mi van a csillagos égbolton túl? Új csillagos egek. Igen. És azon túl? Az emberi szellem egy legyőzhetetlen erőttől üzelve sohasem szünik meg ezt kérdezni: Mi van azon túl? Meg akar állani az időben vagy a térben? És a hol megáll, csak ismét egy végetlen nagyszerűség, nagyobb, mint a megelőzők, úgy hogy alig kezdi szemlélni, csak az engesztelhetlen kérdés tér újra és újra vissza, a nélkül, hogy kíváncsiságát el tudná hallgattatni. Semmit sem használ a felelet: Azontul ismét végetlen idők, határtalan terek, nagyszerűségek vannak. A ki a végetlen lételetét vallja és ezt senki ki nem kerülheti, ez állításban többet foglal össze a természetfelettiből, mint a mennyi az összes vallások csodáiban van; mert a végetlen fogalmának e kettős vonása van, hogy az ránk nehezül és fölfoghatatlan. Mikor ez ismeret hatalmába keríti az értelmet, az ember nem tehet mást, minthogy leboruljon előtte. Még a kínos aggodalmak pillanatain is kegyelmet kell kérni az észről; az értelmi élet minden tesztő erői szétmenéssel fenyegetnek, s csaknem közel érezzük magunkat ahoz, hogy Pascal fenséges örülete ragadjon meg. Ez egyszerű és elsődleges fogalmat a positivismus elveti és el annak a társadalmi életben való minden következményeit . . .“ Hogy gondolatát kifejtse és védelmezze, folytatólag azt mondja, „hogy az Isten eszméje a végetlen eszméjének formája“ és hogy a meddig a végetlen titokzatossága nehezül az emberi gondolatra, emelkedni fognak templomok, a végetlen tiszteletére és hogy a metaphysika

nem tesz egyebet, csak lefordítja bensőnkben a végetlen uralkodó fogalmát. Elfogadja a tudós Faradaynek ugyanezen tárgyról való gondolatát és azt teszi hozzá, hogy „az Isten fogalma és tisztelete éppen oly biztos uton jut szellemembe, mint a milyen biztosok azok az utak, melyek minket a természeti világ igazságaihoz vezetnek.“

Ugyanezen gondolatot tovább folytatva, úgy szól: „Az eszmény fogalma is nem a végetlenre nézve való tehetség-e, nem annak a viszfénye-e, mely a szépséggel szembe egy magasabb szépség feltevésére indít? A fölfogás tudománya és szenvedélye, avagy más dolog-e, mint annak a tudásvágnak a hatása, melyet a világegyetem titokzatossága hoz a lélekbe. Hol vannak az emberi méltóság, szabadság és a modern demokratia igazi forrásai ha nem végetlen fogalmában, a mely előtt minden ember egyenlő. Az emberiségre nézve kell lenni egy szellemi köteléknek, mondja Littré, a mely nélkül a társadalomban nem lennének egyebbek, csak elszigetelt családok, csak hordák, de nem valódi társadalom. A szellemi kötelék, melyet ő „az emberiség“ alsóbb vallásába helyez, nem létezhetnék csakis a végetlen felsőbb fogalmában, mert ennek a szellemi köteléknek a világ mysteriumához kell kapcsoltatnia . . . A görögök felfogták a dolgok alatt levő e titokzatos hatalmat. Tőlük örököltük nyelvünk egyik legszebb szavát, az enthusiasmust — Theos! — Bensőnkben levő Isten! Az emberi cselekedeteknek nagyszerűségét az inspiratio határozza meg, mely azokat szüli. Boldog, a ki magában Istent hord, a szépség eszményét és a mely neki engedelmeskedik, a művészet, a tudomány, a haza eszményét, az evangelium erényeinek eszményét! Ezek a nagy gondolatok és nagy tettek élő forrásai. Mindezeknek világossága a végetlen visszfényéből van“.

Ebből eléggé lehet látni a kitünő tudósnak nemcsak spiritualista eszméit, hanem mély vallásos gondolkodását is. Pasteur katolikus szülőktől származott és a katolikus vallásban neveltetett, de fontoságot nem tulajdonított, csak a vallásos eszmének, és az ő eszménye végetlen távolságban van a tényleges katholicizmustól. Lelke mélyéből hívő volt, formalismus nélkül. Minden tekintetben fényes nyomott hagyott hátra, mely hosszú ideig utat mutat azoknak, kik az igazat és jót keresik az emberiség szeretetéből.

— „A társadalmi kérdések gyakorlati tanulmányozására alakult protestans társulat,“ hetedik congressussát Bordeaux-ban tartotta meg. A gyűlés népesebb volt, mint az ezelőtti években. Ez onnan van, mert a tagok száma érezhetőleg növekedett a havrei gyűlés óta. Ez örvendetes protestans szempontból, mert azt mutatja, hogy a kik

nincsenek is egy dogmatikai nézeten, élhetnek jó egyetértésben és egyesülhetnek emberies munkára. A vitatkozások élénkek, de mindvégig testvériesek voltak. A társulatnak fáradhatlan elnöke Boyve emelkedett beszéddel nyitotta meg az ülést és felelt ama támadásokra, melyeket közelebbről a socialista és ultramontan katolikus lapok intéztek a francia protestantismus ellen, azzal vádolva, hogy hazát nem ismer. Hát, kérdezte, Coligny és a többi hasonló protestantusok „hazanélküliek“ voltak?

A gyűlésen az első felolvasást Allier, a párisi theol. facultas bölcselőtanára tartotta „a vidék elnéptelenedéséről.“ Tanulmányozta a tényt, annak következményeit, okait és gyógyszereit. A tényt nagyon vigasztalannak mutatta fel a népszámlálás adataival. A falut elhagyják az emberek a városokért. És ennek következménye a rövidebb élet, a romlottabb egészség, a kevesebb születés, a közerkölcsiség alábbszállása és a családi élet megromlása. Az okok sokfélék: a közlekedés könnyűsége, mi oly gyakran vezet a vidék lakóit a városba, a sokféle kiállítás, melyeknek látása vágyat kelt a vidékiekben a kellemesebb és könnyebb élet s annak többé-kevésbé jogosult élvezetei iránt. Bizonyos, hogy a művelődés veszedelembé visz, hogy ha az ember nem tud ellenállni mindazoknak a kisértéseknek, a melyek annak útján megjelennek. Meg kell a vidékiekkel értetni, a kik a városokba azért jönnek, hogy könnyebb életük legyen, hogy éppen ellenkezőleg van, a mint az feles számú példából sajnálatosan látszik... A vita éppen oly érdekes volt, mint a felolvasás. Némelyek azt mondták, hogy az államnak kell közbelépnie, de ez az egyéni szabadság ellen lenne. Vezetni és felvilágosítani, ez a mit szorgosan tenni kell. Némelyek közigazdasági eszközökben keresték a kérdés megoldását. Mások meg azt erkölcsi oldalról tekintették. Át kell alakítani, mondták, az erkölcsöt, megértetni a vidéki néppel azokat a veszélyeket, melyek gyermekeiket a városokban fenyegetik, láttatni a vidéki élet előnyeit... Sok igaz van az utóbbi nézetben, de azt jól össze lehet kötni gazdasági intézkedésekkel, s ez értelemben kell a mozgalmat folytatni.

A politikai sajtó, melynek sok képviselője volt jelen a congressuson, elismeréssel adózott Allier munkájának. Egyik közülök azt mondta, hogy az egy gondolkozónak és polgárnak munkája, ki szereti az emberiséget... Csak is helyeselni lehet az ily nemes törekvéseket.

Még megemlítem Robert, a volt közoktatásügyi ministeri titkár felolvasását a „munka gyümölcseinek megosztásáról.“ Robert az egyéni szabadságot ki akarja békíteni a társasággal. S ezt a munka gyü-

mölcssei arányosabb elosztásával véli elérhetőnek. „Arra kell munkálni, hogy minden egyes függetlensége kibékíttessék a collectiv cselekvés eredményével; ki kell mondani a társaság vagyonának kiterjesztését, s nem kell mindjárt az állam közbelépéséhez folyamodni. Maradjunk a szerződés jog és szabadság terén; s vegyük igénybe az együttműködés nevelést.“ A gondolat és érzelmek magasságára emelkedett, mikor a forradalmi politikusok ellen kelt ki, kik a politikai harczot a munkáskérdésre viszik át és mindig azt keresik, hogy a munkaadók és munkások közt az egyetértést megzavarják. A gyűlés nagy többsége osztotta felolvasó nézeteit, t. i. hogy az állam közbelépése nélkül, társadalmi úton kell a munka gyümölcseinek igazságosabb elosztására törekedni.

A három napig tartott congressust Wagner lelkész beszéde zárta be, a kiről én már nem egyszer tettem említést s teszek közelebbről egy munkája: „Az egyszerű élet“ megjelenése alkalmából. Most „a francia ifjúság tényleges kötelességeiről“ tartott beszédet Bordeaux egyik legnagyobb termében. E beszéd a nagy közönség számára volt szánva. Az ellen a szükkörűség ellen kelt ki, mely okozza, hogy mindenik a maga pártjába, a maga külön osztály vagy érdekkörébe szorítja magát. Független, szabad, s a nagy dolgok felfogására alkalmas lényeket óhajt, kik nem azt nézik, hogy minő ruhájok van az embereknek, hanem, hogy mit érnek. Tetszés és taps kísérte e beszédet.

Ez röviden a Bordeauxban tartott congressus.

De valaki azt kérdehetné, hogy mind e gyűlésezés, mind e felolvasások, mind e vitatkozások után is mi az eredmény? Mert ez a fontos kérdés, hogy mi jó eredmény származik e törekvésekből a társadalmi előhaladásra? Annyi eredményt már is meg lehet állapítani, hogy hatottak a pálinka-ivás korlátozására és ez már tagadhatatlanul jót jelent.

— A reformált egyház consistoriumai, néhány kivételével, feleltek a liberálisoknak a két párt kibékítésére nézve tett felhívására. S tagadó feleletet egy sem adott. Az orthodox consistoriumoknak nagyrésze azonban addig nem nevez ki a maga részéről követeket, a míg hivatalos zsinat nem tartatik, melytől utasítást kérnek. Mindazáltal jó reménnyel vagyunk a kibékülés iránt. A protestansoknak szükségük van az egyesülésre Franciaországban is, hogy a katolicismus ultramontan törekvéseit annál inkább ellensúlyozhassák.

CHARRUAUD D.

Gyöngymondatok.

(Újkori írótól.)

Emelkedés. Emelkedettség.

A ki nagyra emelkedhetik, szégyent ismerni nem akar. *Corneille Tamás.*

Semmi sem emelkedhetik magasabbra, mint a munkás-alázatosság. *Petrárka.*

Hatalompolczra lépni nyugalom reményével annyi, mint hegy-magaslatra költözni azért, hogy ott a szelek és mennykövek ne találjanak. *Petrárka.*

A felemelkedésnek a világban két módja van: vagy önszorgalmunk, vagy mások erőtlensége által. *La Bruyère.*

Magas állásra jutott barátunktól elég lesz annyi is, ha az ismeretséget velünk fentartja. *La Bruyère.*

Becsület ürügye alatt léptél a polczra, de haszonért ülsz rajta. *Czuczor.*

Emlék.

Egyetlen jótét emléke jobban világít utánunk, mint ezer fáklya lobogása s a honfiak néma áldása jobban ékesíti koporsónkat, mint minden czimer s érdemrend. *Jókai.*

Érdemetlen lennék a jelen életre, ha nem gondolnék a jövő életre, azaz, azon ítéletre, melyet az utókor teend felőlem. *Voltaire.*

A föld hasonló egy nagy laphoz, melyre akarja a maga nevét mindenki felírni Mikor a lap betelt, a már oda irt neveket ki kell törölni, hogy helyökbe újak irassanak. *Fontenelle.*

Aranyozott emlékoszlop annyi, mint festett ház a vaknak. *Petrárka.*

Emlékezet.

Az emlékezet azon egyetlen paradicsom, melyből ki nem űzethetünk. *Saphir.*

Emlékezőtehetségedet tartsd fenn gyakorlattal. A szorgalom nem szokott semmit is téveszteni. *Petrárka.*

Gyűjtötte: KISS MIHÁLY.
